

РИЗЬКИЙ МИР 1921 РОКУ

ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

Пленарне засідання Ризької мирної конференції з періоду прелимінарій. Польська делегація - справа, радянська - зліва.

(Джерело: <https://krbc.umk.pl/> із колекції Музею польської дипломатії та біженців Університету Казимира Великого)

Організатор: Філія Національного освітнього інституту національної пам'яті в Познані

Сценарій виставки: Марцін Подемський

Іконографічний та документальний запит: Марцін Подемський

Графічна концепція серії: Александра Кайпер-Мішулович

Художня концепція: Марцін Куцевич

Рецензія: доктор філософії Марек Козубель, доктор хаб. Філіп Мусял

Фотографії та документи з колекцій: Архіви Міністерства закордонних справ Республіки Польща, Центральний військовий архів, Куявсько-Поморська цифрова бібліотека, Національний цифровий архів, POLONA.

КУВАННЯ СХІДНИХ КОРДОНІВ ТА ОБОРОНА ВІДРОДЖЕНОЇ ПОЛЬЩІ

Польській державі, відродженій у листопаді 1918 р., довелося приступити до відстоювання своїх кордонів. На сході, на так званих Зайнятих землях, на початку 1919 р. розгорівся польсько-більшовицький конфлікт, який мав свою кульмінацію у серпні та вересні 1920 р. Власне тоді Польська армія у двох битвах: під Варшавою та на Німані - розгромила Червону Армію. Похід більшовиків до Західної Європи з метою поширення комуністичної революції був зупинений, і переможна Польща сіла з Сове́тами на мирні переговори.

▲ **Польський військовий плакат 1920 року**
На військову перемогу Польщі вплинула величезна соціальна мобілізація та відданість польського солдата.
(джерело: POLONA)

▲ **Юзеф Пілсудський (малюнок Владислава Скоциляса)**
Під час переломної битви під Варшавою Юзеф Пілсудський був Маршалом Польщі та головнокомандуючим.
(джерело: POLONA).

● **Зайняті землі**

Карта польських земель із зазначенням Зайнятих земель та місць перших сутичок у польсько-більшовицькій війні
Польсько-більшовицький конфлікт розпочався під час виходу німецької армії Обер-Ост зі східних земель колишньої Речі Посполитої. Першими військовими сутичками вважаються бої за Вільнюс (січень 1919 р.), або битва біля міста Мости (лютий 1919 р.)
(автор Марцін Куцевич)

ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

▲ **капітан Ігнацій Бернер (1875-1933)**
Довірений офіцер Юзефа Пілсудського під час переговорів з радянською делегацією у Мікашевичах. Окрім нього, польську сторону також представляли лейтенант Мечислав Бірнбаум та Міхал Коссаковський.
(джерело: NAC)

▲ **Юліан Мархлевський (1866 - 1925)**
Головний переговорник советської сторони під час переговорів у Біловежі та Мікашевичах. В обмін на ненадання допомоги "білій" Росії, він запропонував віддання Литви та Білорусі Польщі.
(джерело: POLONA)

РОЗМОВИ ПЕРЕД ПЕРЕМОГОЮ ПОЛЬЩІ

Вже на першому етапі польсько-більшовицької війни сторони вели між собою переговори. Особливо напружені переговори відбулися в липні (Біловежа) та восени (Мікашевичі) 1919 р., коли більшовицькій владі загрожувала армія "білого" генерала Антона Денікіна. В результаті, польські гарантії нейтралітету щодо громадянської війни в Росії та зупинення польського наступу дозволили більшовикам розбити війська Денікіна. На жаль, це принципово змінило підхід Советів до можливого миру з Польщею. Переговори були зірвані.

▼ **З Залізнична станція в Мікашевичах поблизу Луцька**
В санітарному поїзді № 15, стоячи на узбіччі станції Мікашевіце, відбулись конфіденційні переговори між більшовиками та посланцями Юзефа Пілсудського (жовтень-грудень 1919 р.).
(джерело: POLONA)

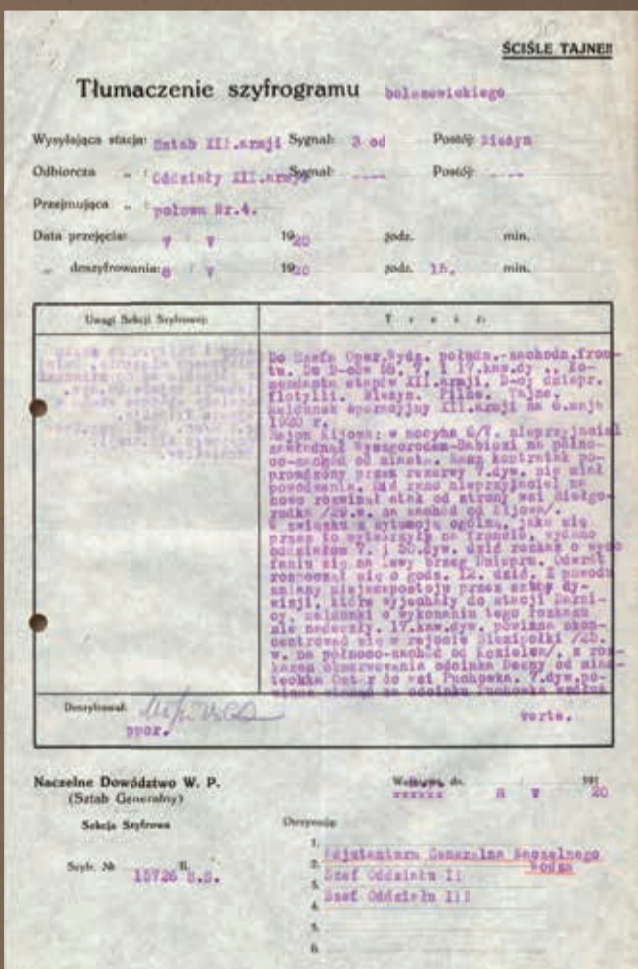
ДЕМОНСТРАЦІЙНІ МИРНІ ПРОПОЗИЦІЇ

пор. Ян Ковалевський (1892-1965)

Начальник бюро шифрів II-й Відділу польської армії. Завдяки повідомленням радіорозвідки поляки знали про концентрацію советських сил близько Борисова. Ця інформація була використана для перевірки щирості волі більшовиків укласти мир. Пропозиція Борисова як місця мирних переговорів була відхилена Советами.

(джерело: NAC)

Переклад советського шифротексту, перехопленого польською радіорозвідкою періоду польсько-більшовицької війни.

(джерело: CAW WBH)

Однак дипломатична та пропагандистська тактика Советів мала на меті звинуватити поляків у затяжній війні. Метою було дискредитувати Польщу на міжнародній арені, представляючи її, як агресора з імперськими амбіціями. Реалізація цієї стратегії полягала у складанні офіційних мирних пропозицій Польщі, одночасно видаючи бойові накази підрозділам Червоної Армії. Справжні наміри Советів були відомі полякам завдяки інформації, отриманій польською радіорозвідкою.

Георгій Чичерін (1872-1936)

Нарком закордонних справ Советської Росії.

(джерело: NAC)

”

**Якщо буде війна,
то абсолютно
необхідно, щоб
вина лягла на
польський уряд**

Г. Чечерін, записка від лютого 1920 року

ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

Звернення Рада оборони держави (РОД) до солдатів

Цей тимчасовий парламентський та урядовий орган, створений 1 липня 1920 р. в моменті критичної військової ситуації польської держави, намагався підняти бойовий дух солдатів, який занепав після поразки на всій лінії фронту. РОД також визначила характер та склад польської делегації, відрядженої до Мінська.

(джерело: POLONA)

Успішний більшовицький наступ, який розпочався у травні 1920 року, привів Польщу до трагічної військової та міжнародні ситуації. Поразки на фронті та дипломатичний тиск західних держав змусили польську владу подати Советам пропозиції перемир'я (22 липня 1920 р.). Більшовики, вірячи в швидке захоплення Варшави, спочатку водили поляків за ніс і лише 14 серпня 1920 р. - перебуваючи біля воріт польської столиці - вирішили провести удавані переговори. Мінськ був призначений місцем зустрічей делегацій обох країн.

ПОВЕРНЕННЯ ДО СТОЛУ ПЕРЕГОВОРІВ

Карта з більшовицьким наступом 14 травня – 16 серпня 1920 року

Території, захоплені радянськими військами до:

- 1-13 VI
- 4 VII
- 17 VII
- 7 VIII
- 12 VIII

- Території, передані Литві Советами
- Захоплення міста Рівного військами 1-шої Кінної армії Семена Будьонного

✂ Основні битви

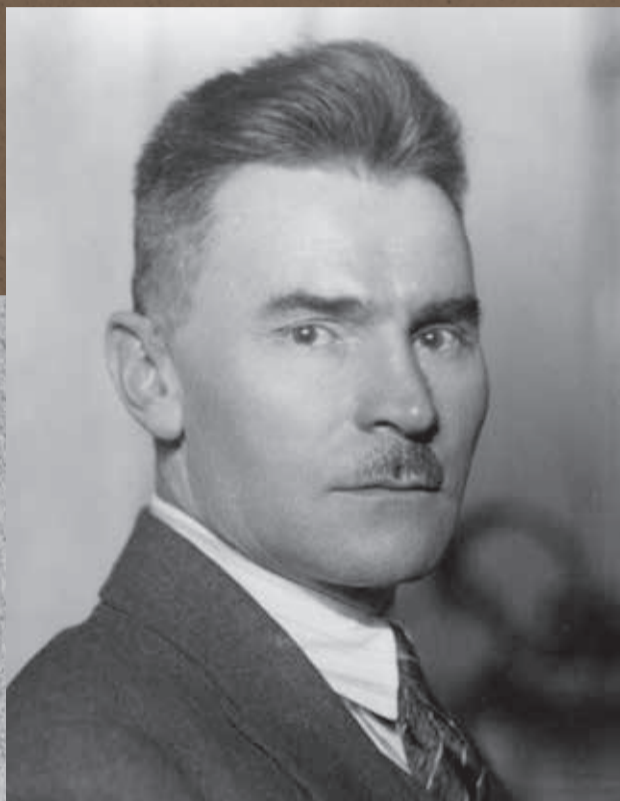
На початку липня 1920 р. Червона Армія розпочала наступ на Литовсько-Білоруському фронті. На півдні наступала Перша кінна армія на чолі з Семеном Будьонним. Поляки відступили.

ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Польська делегація виїхала до Мінська 14 серпня 1920 р. Переговори представників обох сторін тривали з 17 серпня по 2 вересня 1920 р. Незважаючи на змінену військову ситуацію (поразка більшовиків у Варшавській битві), Голова советської делегації Карл Данішевський користуючись

відсутністю обізнаності польських делегатів в ситуації на фронті, представив принизливі для Польщі мирні умови. Однак диктат Данішевського був відхилений. Делегації залишили Мінськ, а потім, на вимогу Польщі, переговори були перенесені до нейтральної Риги.

◀ Ян Домбський (1880-1931)

Політик, пов'язаний з PSL (Польська селянська партія) "Піастом". Був головою польської делегації в Мінську, а потім і в Ризі. Через те, що Совети заблокували зв'язок польських делегатів з урядом і верховним командуванням, він не знав про сприятливий для Польщі результат Варшавської битви. Тим не менше, він відкинув мирні умови, представлені Советами, стверджуючи, що "завжди є час, щоб підписати поганий договір".

(джерело: NAC)

МІНСЬКИЙ ДИКТАТ

Карл Данішевський (1884-1938) ▶

Голова советської делегації на переговорах у Мінську. На одній із зустрічей він представив абсурдні (з урахуванням поразки Советів під Варшавою) мирні умови, зокрема, обмеження польської армії до 50 000, створення в Польщі Робітничої громадянської міліції, керованої комуністами, або вільний рух людей та радянських товарів через територію Польщі.

(джерело: POLONA)

Мирна конференція в Мінську. Виступає голова польської делегації Ян Домбський
(джерело: POLONA)

◀ Одне із перших пленарних засідань. За столом зліва російська делегація, справа - польська. Перше пленарне засідання обох делегацій відбулося 21 вересня 1920 року.

(джерело: <https://krbc.umk.pl/> із колекції Музею польської дипломатії та біженців Університету Казимира Великого)

”

[...] Близько п'ятої вечора зал Будинку Чорноголових переповнений людьми. Тут панує жвавий настрій. Погляди присутніх звернені на двері, через які мають увійти делегації. Посередині кімнати довгий стіл [...] Стенографісти розташовані по обидва боки від головного столу, а кореспонденти сидять трохи далі [...] Рівно біля 17:12 польська делегація першою покидає офіс, через короткий час [через інші двері] - Йоффе, за ним його колеги [...]

"Siegodnia" від 22 вересня 1920 р., Цитовано за Ēriks Jēkabsons, польсько-радянські мирні переговори в Ризі - Точка зору Латвії [в:] Забутий мир. Ризький договір. Інтерпретації та суперечки через 90 років, під редакцією Славоміра Дембського, Варшава, 2013, с. 329-330

РИГА – ПАЛАЦ ЧОРНОГОЛОВИХ

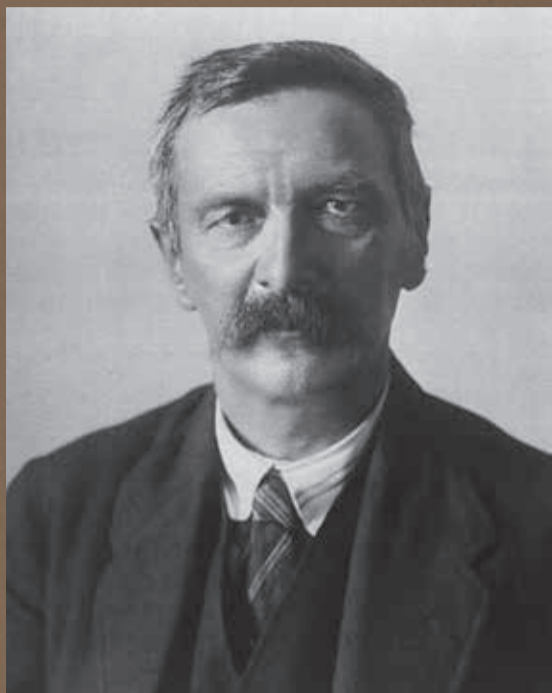
Палац Чорноголових у Ризі
В цій будівлі XIV століття, названій на честь статуй лицарів із чорного мармуру, що прикрашають головний вхід, відбулися подальші мирні переговори між Польщею і Советською Росією.

(джерело: НАС)

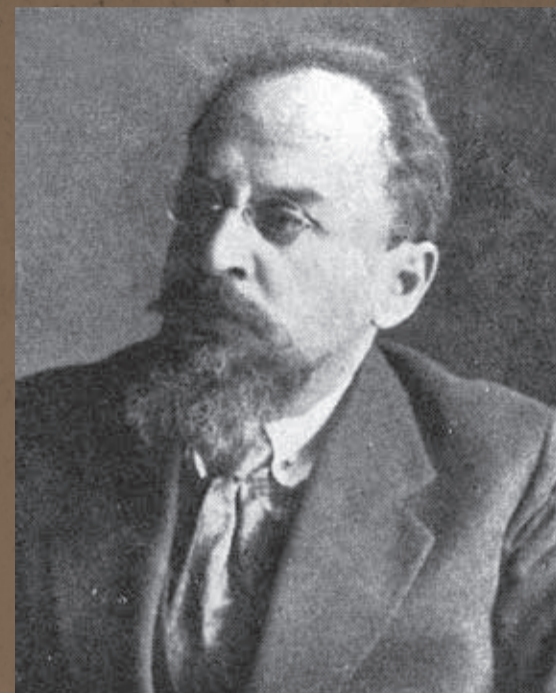

ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

ПОЛЬСЬКІ ПОЛІТИКИ ПРОТИ БІЛЬШОВИЦЬКИХ ДИПЛОМАТІВ

Обидві делегації прибули до Риги за кілька днів до офіційного початку мирної конференції. Советське представництво складалася з чотирьох осіб, очолюваних дієвим та досвідченим дипломатом Адольфом Йоффе. Польська делегація, однак, не мала однорідного характеру і була поділена на парламентську групу (шість представників основних політичних партій) та урядову групу (голова, два дипломати і представник війська). Поляки відрізнялися відсутністю досвіду порівняно з Советами під час ведення мирних переговорів та політичними суперечками, що унеможливлювали узгодження спільних рішень.

▲ Станіслав Грабський (1871 - 1949)

Представник Народного національного союзу під час Ризької конференції. Вважається найважливішою фігурою представників польських повноважних представників у Ризі. Він прагнув підпорядкувати польську делегацію своєму впливу, бажаючи проштовхнути концепцію національного табору щодо майбутнього східного кордону Республіки Польща.

(джерело: POLONA [Анатоліуш Масловський])

▲ Адольф Йоффе (1883-1927)

Голова більшовицької делегації на Ризьких мирних переговорах. Він повністю домінував і контролював стратегію переговорів радянської сторони. Однорідність більшовицького середовища мала величезний вплив на його ефективність під час переговорів з поляками.

(джерело: POLONA)

Польська делегація в Ризі. У центрі фотографії представники польського уряду: голова Ян Домбський (сидить четвертим праворуч) та Леон Васілевський (сидить п'ятим праворуч). Групу з десяти уповноважених осіб доповнювали експерти та технічний персонал. Загалом польська делегація налічувала вісімдесят осіб. Советська була вдвічі менше.

(джерело: POLONA)

ЗА ЛАШТУНКАМИ РИЗЬКИХ ПЕРЕГОВОРІВ

Засідання юридичної комісії під час засідання Ризької конференції

Детальні питання вирішувались під час засідань комісії, серед яких були чотири: основна, територіальна, правова та економічно-фінансова. Однак прийняті там рішення були випадковим результатом таємних зустрічей голів обох делегацій.

(джерело: <https://krbc.umk.pl/> із колекції Музею польської дипломатії та біженців Університету Казимира Великого)

Суперечки в польському середовищі та особисті амбіції окремих її членів були вправно використані Йоффе. Він успішно переконав поляків своїми інтригами в необхідності підписання "договірного миру", котрий не приносив жодної зі сторін. За його ініціативою також була змінена форма переговорів під час таємних обговорень президентів, де в силу його досвіду і дипломатичної хитрості, він мав величезну перевагу перед польським колегою. У випадку обох делегацій було помітно, що темп переговорів був пристосований до поточної міжнародної та внутрішньої ситуації в своїй країні.

Мінськ

Можлива приналежність цього міста до Польщі була основною віссю суперечки між членами польської делегації. Прихильники федеральних планів Юзефа Пілсудського (створення блоку держав, підпорядкованих Польщі на схід від її кордонів), виступали за включенням

Мінська до Польщі, противники цієї ідеї, бажаючи обмежити кількість національних меншин у майбутніх кордонах Республіки Польща, намагалися протистояти цим планам (так звана ідея інкорпорації). Остаточне рішення Мінськ був переданий Советам. (джерело: POLONA)

ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

ПРЕЛІМІНАРІЇ МИРУ ТА РИЗЬКИЙ МИР

Мирний договір був укладений двома етапами - 12 жовтня 1920 р. були підписані прелімінарії миру, що призвело до закінчення боїв на фронті, а потім, після важких та складних переговорів, 18 березня 1921 р. був підписаний остаточний договір. Він містить положення, зокрема, про лінію кордону між Польщею та Союзом Радянських Республік, взаємну повагу до їх державного суверенітету або невідпору бойових дій, спрямованих проти іншої сторони. Крім того, Союз зобов'язувався поважати права поляків, які проживають у Союзі Радянських Республік, повернути Польщі культурні товари, розграбовані під час поділів, і сплатити 30 мільйонів рублів золотом.

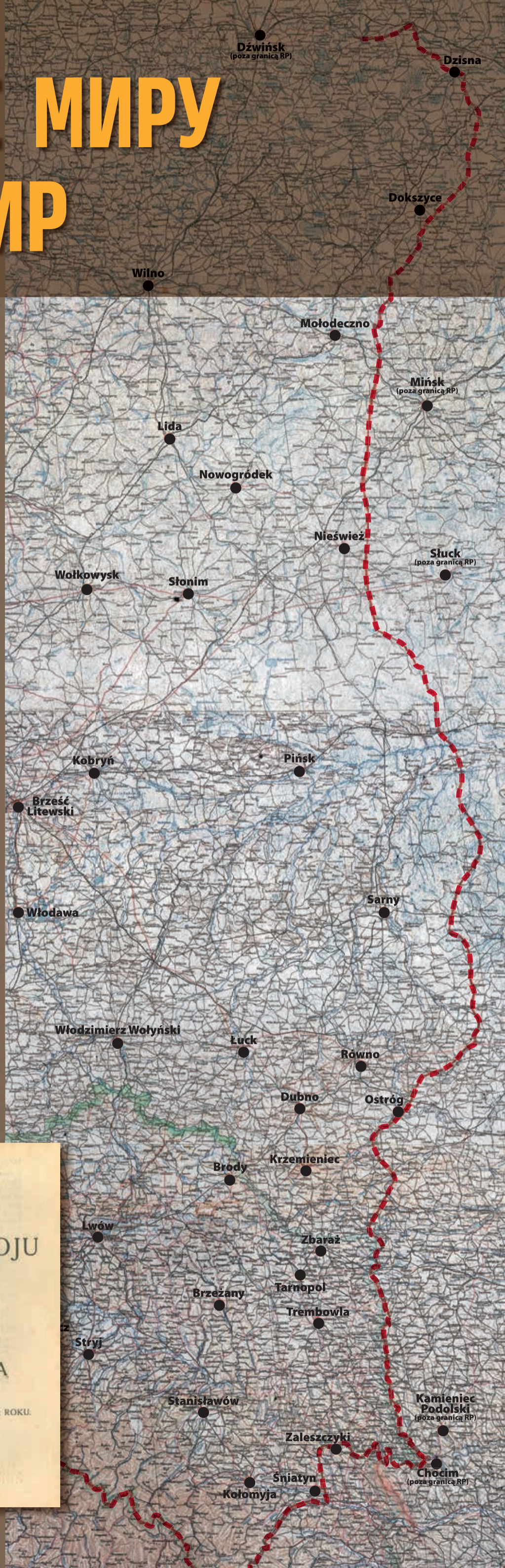
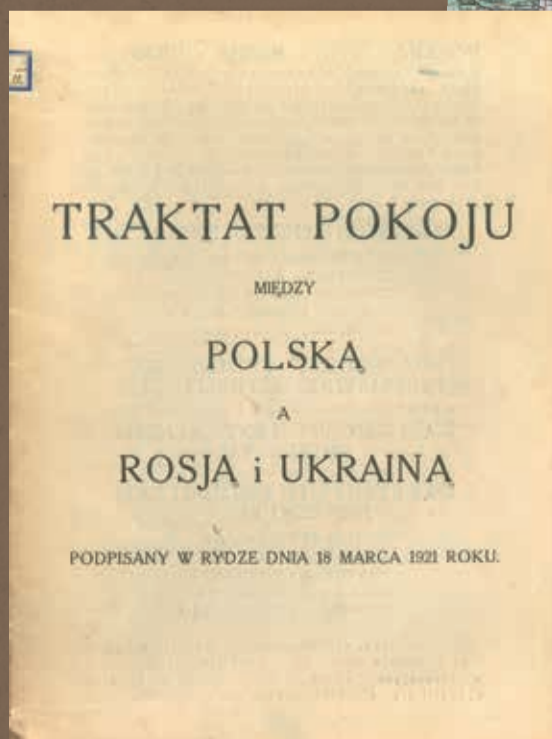

Після підписання Ризького миру, Рига, 18 березня 1921 р.
Адольф Йоффе, голова радянсько-російської делегації, ліворуч,
Ян Домбський, голова польської делегації, праворуч.

(джерело: <https://krbc.umk.pl/> із колекції Музею польської дипломатії та біженців Університету Казимира Великого, г. Быдгощ)

Карта з показаним Ризьким миром польсько-радянським кордоном ►
Лінія кордону була визначена у статті II мирного договору. Частина Білорусі та України були включені до складу Польщі, на півночі східний кордон базувався на річці Західна Двіна, на півдні - на річках Збруч та Дністер.
(джерело: POLONA)

Перша сторінка Ризького миру ►
Формально мир був укладений між Польщею, Росією та Союзом Радянських Республік. Дмитро Мануїльський був представником Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) під час мирних переговорів у Ризі. Згода Польщі на визнання УРСР була рівнозначна порушенню так званого Варшавського договору від квітня 1920 р., підписаного з Українською Народною Республікою.
(джерело: POLONA)

ПРИЙОМ ДОГОВОРУ В ПОЛЬЩІ ТА В ЄВРОПІ

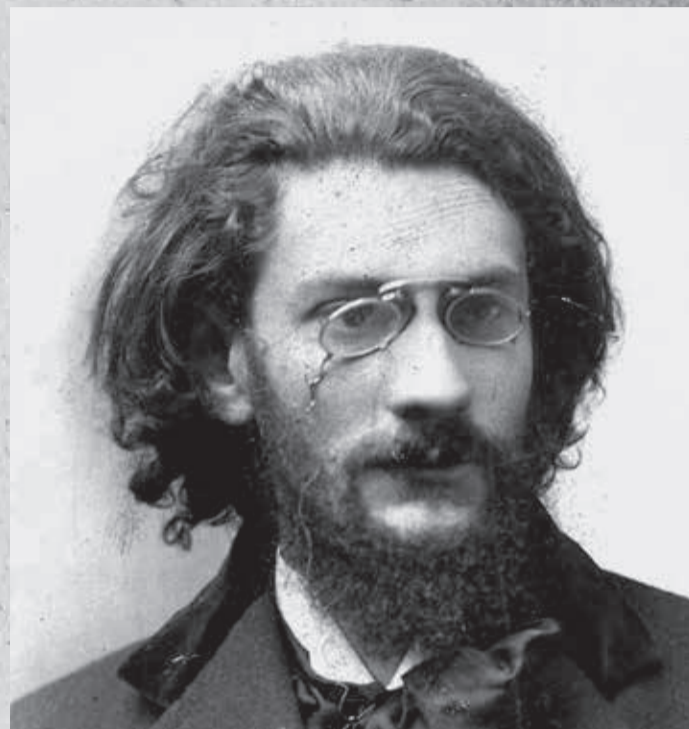
Громадська думка в Польщі загалом із задоволенням прийняла інформацію про підписання миру та його положень. Було декілька критичних голосів серед кресових поміщицьків і в деяких військових колах. Вони насамперед порушували питання надання Советам територій, заселених значною кількістю польського населення. У Західній Європі договір був прийнятий холодно, навіть у Франції, яка була прихильною для Польщі. Не приховувалося там, що східний кордон Польщі повинен базуватися на етнічних критеріях.

Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpi w Mińsku w terminie czterdziestu pięciu dni od dnia podpisania Traktatu niniejszego.

Wszędzie, gdzie w Traktacie niniejszym lub w jego załącznikach wymienia się jako termin chwili ratyfikacji Traktatu Pokojowego, rozumie się przez to chwilę wymiany dokumentów ratyfikacyjnych.

Na dowód czego pełnomocnicy obu układających się stron własnoręcznie podpisali Traktat niniejszy i opatrzyli go swemi pieczęciami.

Sporządzono i podpisano w Rydze dnia osiemnastego marca tysiąc dziewięćset dwudziestego pierwszego roku.

▲ **Фелікс Перл (1871-1927)**

(джерело: POLONA)

▲ **Юліуш Понятовський (1886-1975)**

(джерело: NAC)

Одні з небагатьох депутатів, які під час парламентської дискусії щодо ратифікації Ризького миру висловлювалися щодо наївності гасла "справедливого миру", який, не принижуючи Советів, повинен був забезпечити його тривалість. Вони влучно зазначили, що жодне примирення не зупинить імпералістичних тенденцій Советської Росії.

▲ **Остання сторінка Ризького миру з печатками та підписами сторін**

Ратифікація договору польським Сеймом відбулася 15 квітня 1921 р. Однак держави Західної Європи ніколи не визнавали Ризького миру юридичним елементом Версальського порядку. Навіть затвердження Радою послів рішенням від 15 березня 1923 р. східних кордонів Республіки Польща відбулося без посилання на договірні положення.

(джерело: Архів Міністерства закордонних справ Республіки Польща)

ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

ЗАЛИШЕНІ НА ЗНИЩЕННЯ

◀ **Вінцентій Вітос (1874 - 1945)**

Політик PSL (Польська селянська партія) "Піаст", прем'єр-міністр Республіки Польща на момент підписання Ризького миру. Незважаючи на прохання поляків, що проживали на східних прикордонних територіях колишньої Республіки Польща, направлених Вітосу щодо включення їх земель до відродженої Польщі, ця територія була віддана Советам. Найбільшою бездушністю положень договору в цьому питанні була неможливість обрати місце проживання, що було винесенням вироку залишення на проживання в Советській Росії поляком.

(джерело: НАС)

”

Найважче і найгірше одночасно було з делегаціями польського народу, які мали залишитися на російській стороні. Ці делегації прибули з Кам'янець-Подільського, Мінська, Бердичева, ризикуючи своїм життям і благаючи зі сльозами, щоб Польща не віддала їх більшовицьким катам [...] Зрештою, вони дещо соромливо нагадували про величезні ділянки землі, ліси та все, що було з ними пов'язане і що протягом багатьох століть було польською власністю.

В. Вітос, *Мої спогади*, т. I, Париж 1965, с. 371

Кам'янець-Подільський

Одне з міст з великим відсотком польського населення, яке не було включено до складу Польщі. За підрахунками, у Советсах залишилося навіть півтора мільйона людей польської національності. Потім їх або фізично знищили, або зрусіфікували.

(джерело: POLONA)

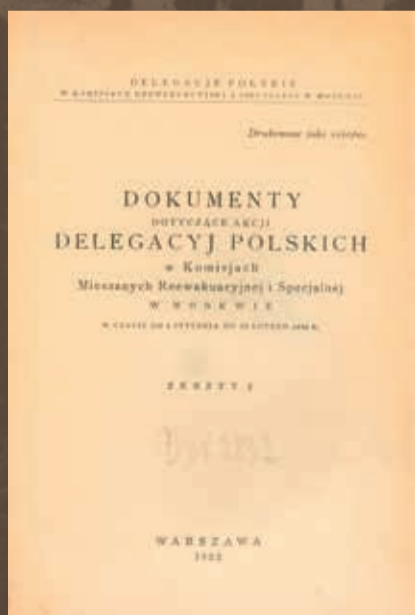

ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

З самого початку поляки мали величезні проблеми з вимогою виконання ризьких зобов'язань Советами, наприклад, з точки зору повернення культурних благ або компенсації, яка, до речі, ніколи не була повністю сплачена Польщі. Ця ситуація була наслідком того, що Совети скористалися відсутністю положень договору, що передбачали санкції за невиконання його положень, і не відсутністю призначення медіаторів у разі виникнення розбіжностей.

▲ **Учасники Польської делегації у Змішаній реєвакційній та спеціальній комісіях із скринєю з ревіндикатами.** Третій голова зліва - Едвард Кунце. В порядку. 1925 рік. Головою польських делегацій були Антоні Ольшевський у 1921-1923 рр. та Едвард Кунце у 1923 - 1935 роках. Процес повернення польських культурних цінностей тривав 15 років, але й так не закінчилося наданням Польщі всіх належних книг та документів. (джерело: POLONA)

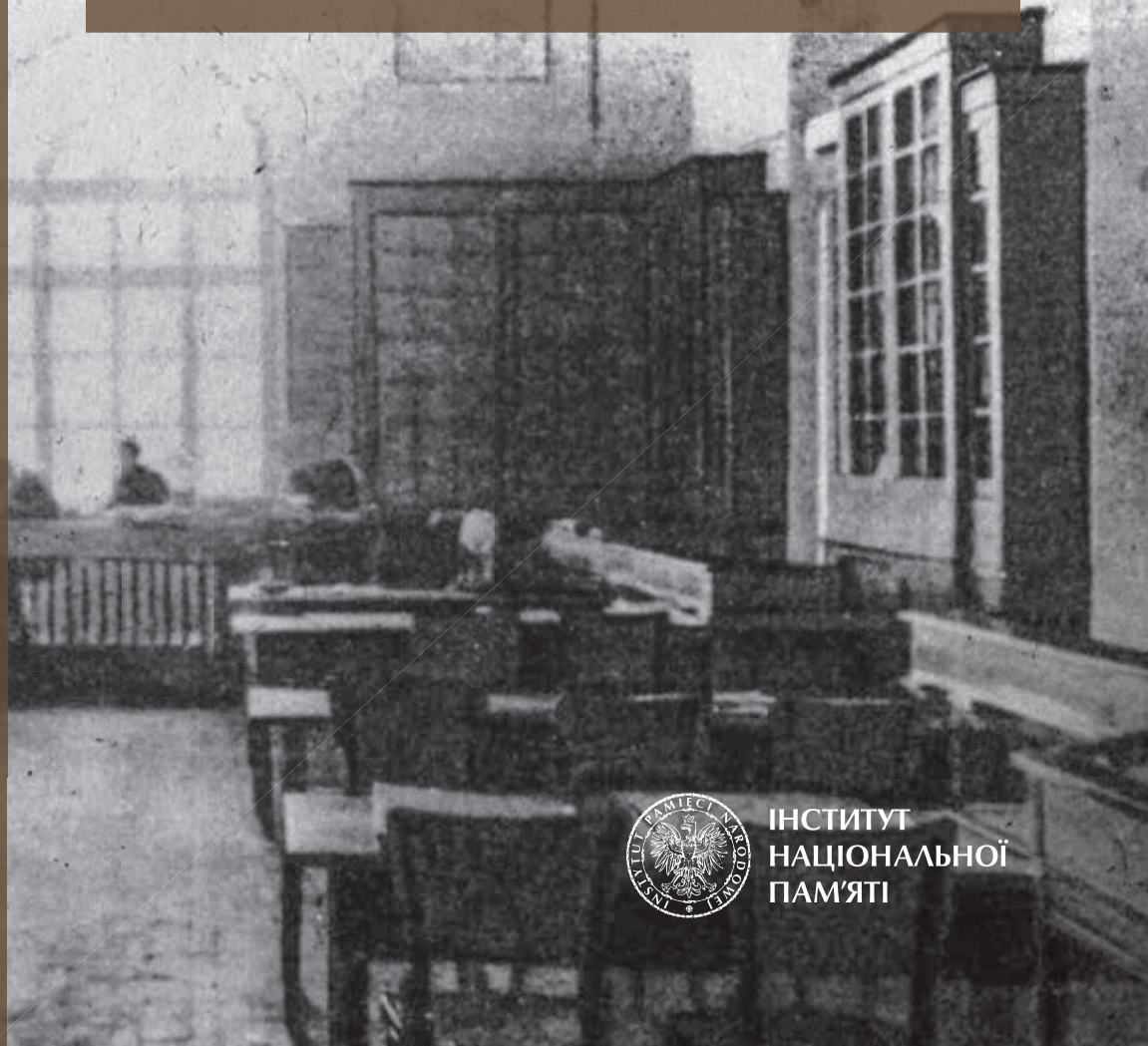
◀ **Один із зошитів Польських делегацій у Змішаній реєвакційній та спеціальній комісіях у Москві.** Ці комісії були створені на основі протоколу про умови реалізації Ризького миру, підписаного польською та советською сторонами 7 жовтня 1921 року. В комітетах велася робота щодо повернення матеріальних та культурних цінностей до Польщі. (джерело: POLONA)

Бібліотека Кшеменецької середньої школи ▶ Цінні бібліотечні колекції Польщі не повернули. Парадоксально, але це врятувало їх від знищення під час Другої світової війни. (джерело: POLONA)

ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

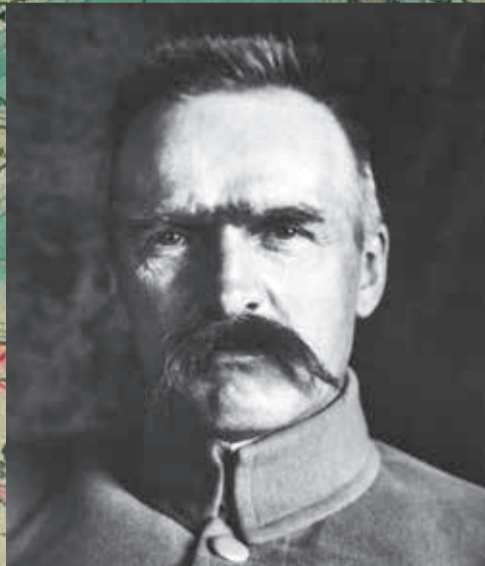
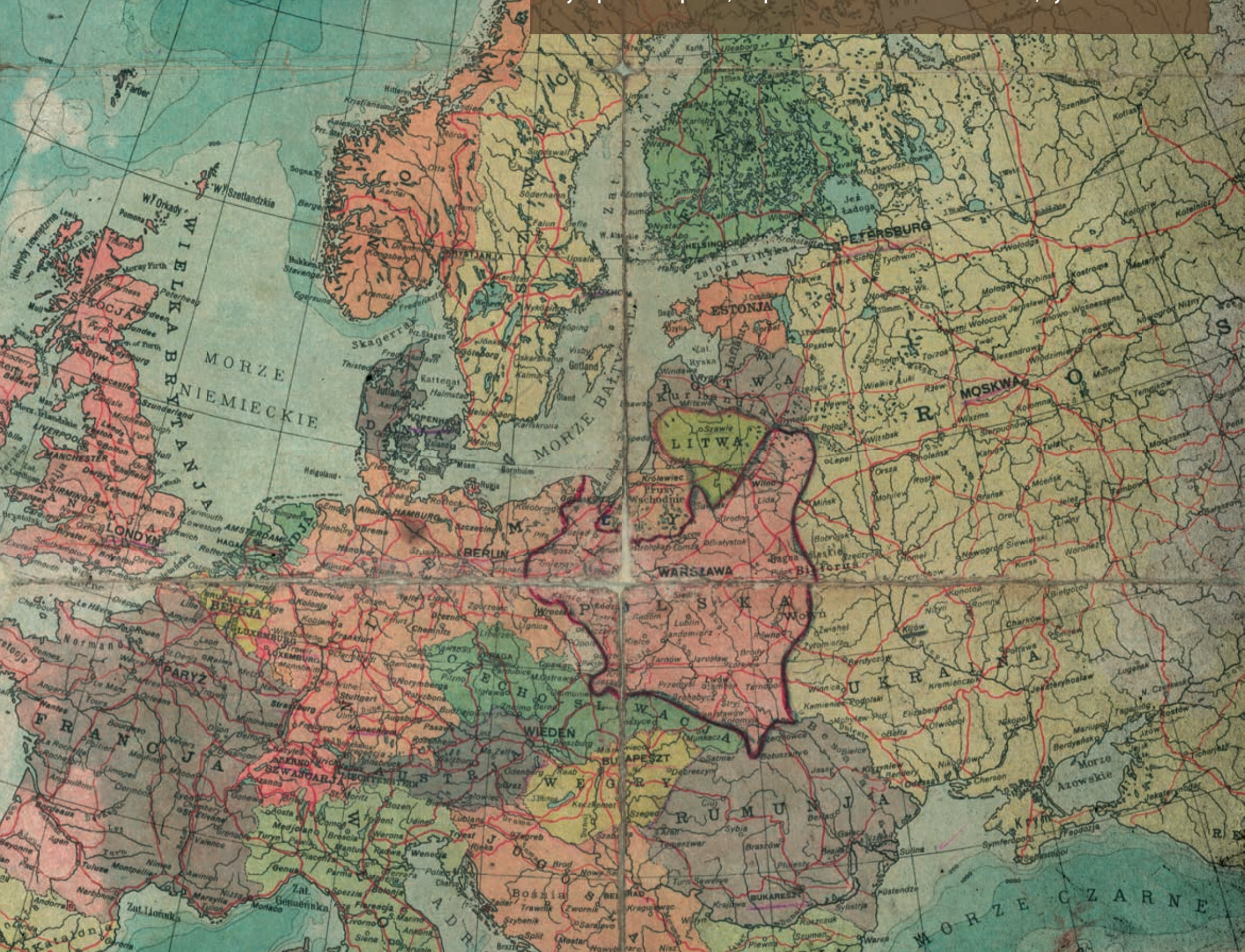
▲ **Петро Войков (1888-1927)** Советський голова Змішаної реєвакційної та спеціальної комісії. Автор рапорту, котрий пропонував послідовне продовження невиконання положень миру в галузі компенсації та повернення польського майна. (джерело: NAC)

ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

ЗНАЧЕННЯ ДОГОВОРУ

Ризький мир був важливим не лише для Польщі та Східної Європи, оскільки стабілізував ситуацію в цій частині світу. Договір також поклав кінець початковому плану Володимира Леніна поширити полум'я комуністичної революції на Західну Європу, змусивши тим самим Совети збудувати комунізм в одній країні. На жаль, советський імперіалізм обмежився менш ніж на 20 років. Після союзу нацистської Німеччини з Союзом у серпні 1939 р. світ, котрий з'явився після Великої війни, був похований.

◀ Юзеф Пілсудський (1867 - 1935)

Ризький мир перекреслив плани федерації Юзефа Пілсудського. Остаточне прийняття ним польського східного кордону, визначеного договором, ймовірно, було наслідком усвідомлення величезних перешкод для реалізації власної концепції (явна неприхильність чи байдужість жителів України, Білорусі та Литви).

(джерело: POLONA)

Симон Петлюра (1879-1926) ▶

Голова Директорії УНР. Союзник Юзефа Пілсудського. Ризький мир поховав державотворчі прагнення українців.

(джерело: NAC)

ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

Політична карта Європи була створена за Версальсько-Ризькою системою. Ризький мир був єдиним останнім елементом у процесі формування меж нової політичної системи в Європі.

(джерело: POLONA)

РИЗЬКИЙ МИР У ЦИФРАХ

80 кількість людей
у польській делегації
в Ризі

40 кількість членів
советської делегації
в Ризі

близько
1,5 мільйона залишилось людей
польської національності
на територіях, включених
договором до складу
Советської Росії

30 мільйонів рублів золотом
Польща мала отримати,
як компенсацію за участь
польських земель
в економічному житті
Російської імперії

1412 довжина кордону, який
був встановлений Ризьким
миром між Польщею
та Советською Росією,
в кілометрах

15 років тривалість праці
Змішаних реєвакційної та
спеціальної комісії

18 років тривалість положень
Ризького миру

Пленарне засідання Ризької мирної конференції
під час роботи над остаточним миром
Польська делегація праворуч, радянська ліворуч.
(джерело: <https://krbc.umk.pl/> із колекції Музею польської
дипломатії та біженців Університету Казимира Великого)

ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ